

Олександра Бондаренко

викладач, здобувач ступеня «доктор філософії»
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
ORCID 0000-0001-9332-612X
fiot3bondarenko@gmail.com

ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ПСХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті висвітлено наявні у сучасному науково-педагогічному дискурсі трактування багатоаспектного поняття «особистісний потенціал». Зазначено, що поняття «особистісний потенціал» насамперед характеризує внутрішню фізичну та духовну енергію людини, її діяльну природу, спрямованість на творче самовираження та самореалізацію. Стверджено, що в основі ключових підходів до визначення особистісного потенціалу лежить розуміння проблеми особистості, розробка якої, починаючи з минулого століття, ведеться дотепер і в українських, і в зарубіжних наукових колах. Широке трактування ключового слова «потенціал» у понятті «особистісний потенціал» базується на його розгляді як джерела та міри можливостей і ресурсів особистості, що використовуються задля досягнення певної мети. Особистісний потенціал утворюють задатки, схильності, інтереси, прагнення до створення нового, прояв загального інтелекту, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, здатність до вироблення особистісних стратегій. Наголошено, що потенціал слід розглядати у взаємозв'язку з діяльністю та трактувати не як стан тимчасово невикористаних ресурсів, а як усе зростаюча готовність до вирішення все складніших завдань, що можуть постати перед особистістю. Феномен, що досліджується, завжди є площиною особистісного зростання із можливостями самоактуалізації та самовдосконалення особистості. Особистісний потенціал є динамічною, інтегративною якістю людини, яка характеризує міру її можливостей та ресурси для ефективної життєдіяльності, визначає її готовність та здатність до самореалізації й самовдосконалення. Окреслено такі види людського потенціалу, як-от: гносеологічний, аксіологічний, творчий, комунікативний, професійний, духовний.

Ключові слова: внутрішня мотивація; особистість; особистісний потенціал; потенціал; цінності; самореалізація.

1. ВСТУП

Сьогодні науково-педагогічна спільнота стурбована масштабом кризових явищ у багатьох сферах суспільного життя. У сучасних умовах соціально-економічних викликів та військових конфліктів найважливішим ресурсом сталого розвитку суспільства стає потенціал особистості, який забезпечує індивіда здатністю до саморозвитку та самовдосконалення, а також до відповідальності у прийнятті рішень у різних сферах своєї життєдіяльності. Молоді люди повинні адекватно та проактивно реагувати на постійні зміни та виклики в суспільстві. Тому активізація та реалізація особистісного потенціалу кожної молодої людини є однією з основних задач сучасної освіти. Адже не викликає сумнівів унікальність кожного індивіда. Однак уміння виразити свою унікальність та самоствердитися виявляється проблемою для більшості молодих людей.

Різні аспекти проблеми особистісного потенціалу висвітлено в працях як українських, так і зарубіжних науковців, з-поміж яких: Безсмертна, Карпенко, Іванченко, Міляєва, Москальова, Мурашко, Реанович, Титаренко, Фурнхама (Furnhama), Родні (Rodney), Треглаун (Treglown) та ін.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що сьогодні феномен особистісного потенціалу розглядається багатоаспектно: потенційні можливості особистості (Костюк, Максименко, Зливков, Кузікова, Еріксон, Мід та ін.); дослідження основних властивостей, видів, структура потенціалу особистості (Білозерська, Бреус, Лебідь, Міляєва, Мурашко); з точки зору особистісних достоїнств характеру і базових чеснот (Петерсен, Селінгман); адаптаційний потенціал особистості (Кобильченко, Добряк, Завацька, Литвиненко, Старинська та ін.); у сфері психологічного благополуччя (Риф); енергопотенціал людини, її здатність до діяльності та психогенетичний потенціал особистості (Максименко, Середа); потенціал індивідуального буття (Маноха); потенціал самореалізації (Коханова, Садова, Столярчук); вчинковий потенціал Кальба); творчий потенціал (Желтова, Моляко, Карпенко, Холоденко) тощо. У Словнику-довіднику соціального працівника (Василенко, 2007) потенціал визначено як універсальну загальнонаукову категорію, що означає «сукупність наявних засобів, можливостей у конкретній галузі» (с. 223).

Мета статті полягає у вивченні й узагальненні наявних у сучасному науково-педагогічному дискурсі трактувань поняття «особистісний потенціал».

2. МЕТОДИ

У процесі наукового пошуку застосовано такі теоретичні методи: *аналіз і синтез* – для формулювання вихідних положень статті; *вивчення, узагальнення та систематизація* психолого-педагогічної літератури зарубіжних та українських першоджерел з теми дослідження.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття «особистісний потенціал» насамперед характеризує внутрішню фізичну та духовну енергію людини, її діяльну природу, спрямованість на творче самовираження та самореалізацію. В основі ключових підходів до визначення особистісного потенціалу лежить розуміння проблеми особистості, розробка якої, починаючи з минулого століття, ведеться дотепер і в українських, і в зарубіжних наукових колах. Сьогодні вже значною мірою оформилися провідні позиції в трактуванні особистості, у визначенні її змісту, а також детермінант розвитку, з-поміж яких такі ключові характеристики: цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляція (Максименко, Зливков, Кузікова, 2015). При цьому «особистісний розвиток пов'язується зі смисловою сферою особистості, її цінностями, переконаннями смисложиттєвими орієнтаціями, цілями, з формуванням і змінами її ідентичності» (Сухенко, 2019, с. 145-146)

Сучасні науково-педагогічні джерела тлумачать різноаспектно поняття «особистісний потенціал», нерідко пов'язуючи його з особистісними ресурсами людини. Так, науковець Мадді (Maddi, 2004) розглядає досліджуваний феномен крізь призму життєстійкості, яка впливає на визначення необхідного внутрішнього ресурсу особистості. Цей ресурс, на переконання вченого, сприяє активному подоланню труднощів людиною у різних сферах її життя. На думку Мадді (Maddi, 2004), в цьому процесі важливу роль відіграє рівень активації, що наповнює активністю й ініціативністю індивіда.

Однак деякі науковці стверджують, що потенціал особистості не обмежується лише ресурсами і розглядають його значно ґрунтовніше. Зокрема, Мурашко (2010) зазначає, що особистісний потенціал утворюють: задатки, схильності, інтереси, прагнення до створення нового, прояв загального інтелекту, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, здатність до вироблення особистісних стратегій. При цьому потенціал розглядають у взаємозв'язку з діяльністю та розуміють не як стан тимчасово невикористаних ресурсів, а як усе зростаюча готовність до вирішення все складніших завдань, що можуть постати перед особистістю. У такий спосіб особистісний потенціал завжди є площиною особистісного зростання із можливостями самоактуалізації та самовдосконалення особистості (Максименко, 2006; Міляєва Лебідь, Бреус, 2013). Особистісний потенціал має діяльнісне підґрунтя. Вочевидь, він безпосередньо пов'язаний з різними видами діяльності, охоплюючи

при цьому необхідні для цього знання та компетентності. На переконання Максименка (2006), потенціал є можливістю, яка, реалізуючись у діяльності, вдосконалюється; в той час як діяльність відокремлена від потенціалу є засобом досягнення поставленої мети. Український вчений стверджує, що вихідним матеріалом для виконання діяльності, переходу від її уявлення до реального втілення, матеріалізації образів і думок є енергія. Енергопотенціал людини є величиною для виявлення її здатності до дії (пізнавальної, мисленнєвої, моральної, естетичної, творчої) (Максименко, 2006).

Крім того, у сучасних дослідженнях обов'язковою умовою розвитку особистісного потенціалу виступає внутрішня мотивація. «Внутрішня мотивація як вільна участь людини у тій чи іншій діяльності за відсутності зовнішніх вимог чи підкріплень є її вродженою природною здатністю залучати свої інтереси та використовувати свої здібності, і при цьому шукати й долати оптимальні виклики. Така мотивація виникає спонтанно з внутрішніх ресурсів особистості й може спрямовувати її поведінку навіть без допомоги зовнішніх винагород або контролю оточуючого середовища. Індивід випробовує нову діяльність, вирішує дослідницькі завдання або прагне освоєння свого середовища задля набуття досвіду» (Федоренко, 2022, с. 38). Внутрішня мотивація також є важливим фактором у навчанні, адаптації й удосконаленні компетентностей людини. Внутрішня мотивація слугує важливим проявом «позитивного потенціалу людської природи» у її прагненні новизни й у виконанні складних завдань, а також сприяє розвитку й удосконаленню її здібностей, вмінь і навичок досліджувати й учитися (Ryan & Deci, 2000, р. 70).

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити основні види особистісного потенціалу у контексті діяльності людини, з-поміж яких такі:

1. Гносеологічний потенціал або інтелектуальний потенціал (пізнавальні здібності, знання, навички, вміння, переконання, інтереси) (Власенко, Костюк).

2. Аксиологічний потенціал (система цілей, духовних цінностей та ідеалів, орієнтацій, соціально-психологічних установок) (Отич).

3. Комунікативний потенціал (здібності спілкування, розуміння і взаєморозуміння, вміння та навички ефективно комунікації) (Мартиненко).

4. Художній потенціал (система художньо-естетичних потреб, форм і способів їх задоволення) (Івершинь).

5. Професійний потенціал (відповідність орієнтацій, схильностей, професійних уподобань обраній професії; професійна самореалізація та вдосконалення) (Кириченко, Моїсеєнко).

6. Духовний потенціал (прагнення людини до самореалізації, потреба у самоствердженні) (Олексюк, Рибалка). Сучасні теорії розвитку людських ресурсів, як правило, підкреслюють фізичні й матеріальні аспекти людської природи та нехтують духовними та трансцендентними складниками. Люди процвітають, коли їх духовна природа впливає на те, як вони мислять, відчувають та обирають (Clarke, 2012). Розвиток духовності особистості охоплює: внутрішній процес самопізнання, самоцінності та цілісності – необхідних аспектів буття людини; глибокий зв'язок зі своїм внутрішнім Я, іншими людьми шляхом залучення до громадської діяльності; узгодження цілей власного життя з добробутом інших (Федоренко, 2017, с. 64).

7. Творчий потенціал (міра можливостей особистості творчо й оригінально виконувати різні види діяльності) (Матюшкіна, Міщиха, Моляко, Філоненко).

Щодо останнього виду особистісного потенціалу, то у структурі творчого потенціалу особистості виокремлюють такі складники, як мотиваційний, емоційний, вольовий та інтелектуальний (Карпенко, 2014; Моляко, 2005). У цілому до загальної структури особистісного потенціалу українські дослідники Міляєва, Лебідь і Бреус (2013) відносять:

1) мотиваційний компонент (інтереси, цінності, потреби, цілі);

2) стильовий компонент (вольові якості, стиль саморегуляції, локус контролю тощо);

3) інструментальний компонент (знання, уміння, навички) (с. 412).

Зазначимо, що лише в комплексному поєднанні цих компонентів можливе становлення

і гармонійний розвиток особистості, вдосконалення її потенційних можливостей.

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, особистісний потенціал людини відіграє важливу роль в її життєдіяльності. Широке трактування ключового слова «потенціал» у понятті «особистісний потенціал» базується на його розгляді як джерела та міри можливостей і ресурсів особистості, що використовуються задля досягнення певної мети. Існують такі види людського потенціалу, як: гносеологічний, аксіологічний, творчий, комунікативний, професійний, духовний. Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел дозволив зробити висновок, що сучасні науковці розглядають особистісний потенціал як інтегративну, комплексну характеристику особистості та пов'язують це поняття з можливостями особистості у самореалізації у різних сферах життєдіяльності. Особистісний потенціал має діяльнісне підґрунтя. Цей феномен безпосередньо пов'язаний з різними видами діяльності, охоплюючи при цьому необхідні для цього знання та компетентності й спрямовуючи людину на творче самовираження й самовдосконалення. Таким чином, особистісний потенціал є динамічною, інтегративною якістю людини, яка характеризує міру її можливостей та ресурси для ефективної життєдіяльності, визначає її готовність та здатність до самореалізації й самовдосконалення.

Перспективу подальших пошуків у цій сфері вбачаємо у вивченні організаційно-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу учнівської молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Василенко П. М. Словник-довідник соціального працівника: навчальний посібник. К.: ППКДСЗУ, 2007. 322 с.
- Карпенко Н. А. Психологічний зміст і структура творчого потенціалу особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 190–201.
- Коханова О. П., Столярчук О. А. Особистісний потенціал як засіб самореалізації сучасної молоді. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2019. Т. 6. С. 189–196.
- Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Радянська школа, 1989. 608 с.
- Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. К.: Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
- Максименко С. Д. (ред.) Психогенетичний потенціал особистості: монографія. Том 1. К.: «Видавництво Людмила», 2021. 704 с.
- Максименко С. Д., Зливков В. Л., Кузікова С. Б. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 430 с.
- Міляєва В. Р., Лебідь Н. К., Бреус Ю. В. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості». *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2013. № 20. С. 405–415.
- Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 6. С. 2–9.
- Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання*. 2010. Вип. 7, Т. 8. С. 196–205.
- Сапіга С. В. Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Київ, 2018. 362 с.
- Сухенко Я. В. Особистісний потенціал як базовий вимір особистісного розвитку педагогічного працівника. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 5, Т. 2. С. 145–151. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.26>
- Ткачишина О. Р. Особистісний потенціал як основа формування конструктивних копінг-стратегій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33 (72), № 4. С. 50–54. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/09>
- Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
- Федоренко С. В. Ціннісно-сміслова сфера особистості у реалізації її потенціалу. *Смисложиттєві цінності сучасних підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України: монографія / [Журба К. О. (ред.), Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М.]*. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 155. С. 38–60.
- Clarke R. Developing Human Resources through Actualizing Human Potential. Paper presented at and published in the proceedings of the 10th Annual Hawaii International Conference on Education, Honolulu, HI January 5-8, 2012. P. 2–13.
- Erikson E. H. Identity and the Life Cycle. New York, 1994. 220 p.
- Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. 2004. № 44(3). P. 279–298.

REFERENCES

- Clarke, R. (2012). Developing Human Resources through Actualizing Human Potential. Paper presented at and published in the proceedings of the 10th Annual Hawaii International Conference on Education, Honolulu, HI January 5-8. 2–13.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity and the Life Cycle*. New York.
- Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriya i metodyka formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv SSHA: dys. ... d-ra ped. Nauk* [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Fedorenko, S. V. (2022). Tsinnisno-smyslova sfera osobystosti u realizatsiyi yiyi potentsialu. Smyslozhyttyevi tsinnosti suchasnykh pidlitkiv v umovakh yevointehratsiynoho postupu Ukrayiny: monohrafiya [The value-meaning sphere of the personality in the realization of its potential]. In K. O. Zhurba, I. D. Bekh, O. M. Dokukina, S. V. Fedorenko, I. M. Shkilna (Eds.), *Values of life meaning of modern teenagers in the conditions of the European integration progress of Ukraine: a monograph* (pp. 38–60). Kropyvnytskyi: Imex-LTD [in Ukrainian]
- Karpenko, N. A. (2014). Psykholohichnyy zmist i struktura tvorchoho potentsialu osobystosti [Psychological content and structure of the creative potential of the individual]. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs, 1*, 190–201. [in Ukrainian]
- Kokhanova, O. P., Stolyarchuk, O. A. (2019). Osobystisnyy potentsial yak zasib samorealizatsiyi suchasnoyi molodi [Personal potential as a means of self-realization of modern youth]. *Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine, 6*, 189–196. [in Ukrainian]
- Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyy protses i psykhichnyy rozvytok osobystosti* [Educational process and mental development of personality]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Maddi, S. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology, 44*(3), 279–298.
- Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiysnennya osobystosti* [The genesis of the realization of personality]. K.: Publishing House “KMM”. [in Ukrainian]
- Maksymenko, S. D. (ed.). (2021). *Psykhohenetychnyy potentsial osobystosti: monohrafiya* [Psychogenetic potential of personality: monograph]. Vol. 1. K.: Liudmila Publishing House. [in Ukrainian]
- Maksymenko, S. D., Zlyvkov, V. L., Kuzikova, S. B. (2015). *Osobystist' u rozvytku: psykholohichna teoriya i praktyka: monohrafiya* [Personality in development: psychological theory and practice: monograph]. Sumy: A. S. Makarenko Publishing House of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko. [in Ukrainian]
- Milyayeva, V. R., Lebid, N. K., Breus, Yu. V. (2013). Teoretychnyy analiz ponyattya “potentsial osobystosti” [Theoretical analysis of the concept of “personality potential”]. *Problems of modern psychology: a collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine, 20*, 405–415. [in Ukrainian]
- Moliako, V. O. (2005). Tvorchyy potentsial lyudyny yak psykholohichna problema [Creative potential of a person as a psychological problem]. *A gifted child, 6*, 2–9. [in Ukrainian]
- Murashko, I. V. (2010). Rozkryttya ponyattya “osobystisnyy potentsial” ta yoho psykholohichnoyi struktury [Disclosure of the concept of “personal potential” and its psychological structure]. *Actual problems of psychology. Psychological theory and teaching technology, 7*(8), 196–205. [in Ukrainian]
- Sapiha, S. V. (2018). *Rozvytok osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obyednannyakh* [Development of the personal potential of teenagers in scout public associations]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Sukhenko, Ya. V. (2019). Osobystisnyy potentsial yak bazovyy vymir osobystisnoho rozvytku pedahohichnoho pratsivnyka [Personal potential as a basic dimension of personal development of a pedagogical worker]. *Theory and practice of modern psychology, 5*(2), 145–151. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.26> [in Ukrainian]
- Tkachyshyna, O. R. (2022). Osobystisnyy potentsial yak osnova formuvannya konstruktyvnykh kopinh-stratehiy [Personal potential as a basis for the formation of constructive coping strategies]. *Academic notes of the Tavri National University named after V.I. Vernadskyi. Series: Psychology, 33*(72), 4, 50–54. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/09> [in Ukrainian]
- Vasylenko, P. M. (2007). *Slovnnyk-dovidnyk sotsial'noho pratsivnyka: navchalnyy posibnyk* [Dictionary-handbook of a social worker: study guide]. K.: IPKDSZU. [in Ukrainian]

Oleksandra Bondarenko. Personal potential as a psychological and pedagogical problem. The article highlights the interpretations of the multifaceted concept of “personal potential” available in the modern scientific and pedagogical discourse. It is noted that the concept of “personal potential” primarily characterizes the internal physical and spiritual energy of a person, its active nature, focus on creative self-expression and self-realization. It is asserted that the basis of key approaches to determining personal potential lies in the understanding of the problem of personality, the development of which, starting from the last century, is being conducted until now in both Ukrainian and foreign scientific circles. The broad

interpretation of the key word “potential” in the concept of “personal potential” is based on its consideration as a source and measure of a person’s capabilities and resources exploited to achieve a certain goal. Personal potential is made up of aptitudes, inclinations, interests, the desire to create something new, the manifestation of general intelligence, perseverance, purposefulness, determination, hard work, and the ability to develop personal strategies. It is emphasized that the potential should be considered in relation to the activity and interpreted not as a state of temporarily unused resources, but as an ever-increasing readiness to solve increasingly complex tasks that may arise before the individual. Personal potential is always a plane of personal growth with opportunities for self-actualization and self-improvement of the individual. The phenomenon under study is a dynamic, integrative quality of a person that characterizes the extent of his capabilities and resources for effective life activities, determines his readiness and ability for self-realization and self-improvement. Such types of human potential are outlined, such as: epistemological, axiological, creative, communicative, professional, spiritual potentials.

Keywords: internal motivation; personality; personal potential; potential; values; self-realization.

Received: April 01, 2023

Accepted: April 15, 2023